

6. Helyi természeti és kultúrális erőforrások fenntartható, innovatív, értéknövelő használata

*Forrás: Rural Innovation Dossier No.6,
LEADER European Observatory, 2001*

A fejezetet szerkesztette: Jean-Pierre Vercruysse

6.1. Innováció, mint a LEADER programok egyik alappillére

Az „innováció” összetett fogalom, mely a LEADER program esetében a következőkre vonatkozik:

- Magára a LEADER megközelítés fogalmára
- Azokra a megoldásokra, ahogyan ezt a helyi akciócsoportok értelmezik és alkalmazzák
- Mindenekelőtt azonban a programon belül végrehajtott **intézkedések** innovatív jellegére.

Bár e hármas dimenzió végigvonul a megközelítés bemutatásán, e fejezet elsősorban a LEADER program keretein belül kipróbált **tevékenységek** innovatív jellegére összpontosít.

A LEADER –programokban résztvevő vidéki települések, közösségek többségében különböző szinteken megvalósuló változatos innováció történik:

- Új munkahely-lehetőségek alakulnak ki
- Új mikro-vállalkozások születnek
- Szereplők és szektorok közötti újszerű kapcsolatok alakulnak ki
- A környezeti erőforrások újszerű megközelítésben kerülnek bele a fejlesztési folyamatokba
- A szolgáltatások terén születnek új megoldások
- A helyi demokrácia új műhelyei, gyakorlata alakul ki (a kollektív szerveződés új formái, az ismeretek megszervezése, stb.),
- A térség erőforrásait újraértékeli a helyi közösség
- Új értelmet kap a helyi identitás
- A pénzügyi szerveződés és a menedzsment új formái intézményesülnek.

6.2. Az innováció lehetséges területei a vidékfejlesztésben

Az innováció képessége fontos eleme a vidékfejlesztésnek. Alapvető szerepe van:

- A kihasználatlan erőforrások azonosításában
- A kollektív folyamatok kimunkálásában
- A rizikó-vállalás képességének kialakulásában
- A külső és belső kihívásokra adott megfelelő válaszokban

A vidékfejlesztési tevékenység innovatív jellege mindig a helyi földrajzi, gazdasági, társadalmi, kulturális és egyéb tényezők függvé-

nye. Az innováció megvalósulása elkötelezettséget, nagyfokú elszánt-ságot, kreativitást, sok-sok tanácskozást, a terület erőforrásainak újszerű áttekintését, az innovatív ötletek és az újítók felismerését (beazonosítását) követeli meg.

A vidékfejlesztésben tetten érhető innováció a következőket jelenti:

- A kiaknázatlan, elhanyagolt vagy éppen alábecsültek erőforrások újraértékelését és a hozzárendelt know-howt, tudást, erőforrásokat és struktúrákat és személyeket
- Kollektív folyamatot; egy konkrét elképzeléssel, projekttel rendelkező csoport elismerését és újszerű termékek és szolgáltatások létesítését, forgalomba hozatalát
- A kísérletezést és változást kísérő kockázatok felvállalásának képességét, a kockázatvállalás támogatottságát (pénzügyi támogatás, kutatási központok és laboratóriumok használata, stb.)
- Szinergiák létrehozását és „új helyi kultúrát”
- Válaszadási képességet a vidéki települések szükségletei és a globális kontextusban létrejött változások terén.

6.3. Az innováció megvalósulása a LEADER programokban

Az innováció konkrét területei:

- Környezetvédelmi és az újrahasznosítható energiára vonatkozó projektek
- Új információs- és kommunikációs technológiák meghonosítása a vidéki környezetben

- Az alacsony népsűrűséghez igazított sajátos szolgáltatások biztosítása
- Új termékek és szolgáltatások elkészítése és forgalmazása
- Újszerű megoldások a munkahelyteremtésre, ideértve a nehéz körülmények között lévő személyek munkaerőpiachoz való hozzáférését
- Újszerű kulturális tevékenységek, rendezvények a helyi identitástudat és turisztikai vonzerő kiépítésének elengedhetetlen kellékeként
- A fejlesztés hozadékának és saját kezdeményező képesség erejének tudatosítása a helyi közösségben
- A helyi erőforrások értékét többszöröző módszerek felújítása és korszerűsítése
- A helyi termékek és szolgáltatások iránti hitelképes kereslet kialakítása
- Más politikák által figyelmen kívül hagyott, vagy más programokat kiegészítő intézkedések. Pl. jó néhány esetben a LEADER finanszírozta az egyes hagyományos tevékenységek „életre keltését” és erőforrás-hasznosítási akciókat, majd más programok nyújtottak anyagi támogatást a tulajdonképpeni projekthez.
- Olyan tevékenységek, melyek a vidéki területek gyengeségeire és problémáira endogén válaszokat nyújtanak: „in situ” megoldások felkutatása olyan problémák esetében, melyek nem részesültek a kellő intézményi válaszreakcióban és ily módon bizalmatlanságot és fatalizmust szültek (szolgáltatások, tömegközlekedés hiánya stb.),
- Technológiai innováció (új termékek, folyamatok, szerveződési formák és piacok).

Ezen intézkedések lehetővé teszik a hagyományos helyi ismeretek és a más vidékeken fellelhető technológiák kombinációjának új módjait.

6.4. Tanulás és innováció

Kapcsolódó fogalmak:

- A régi, megszokott felfogás újraértékelése
- Hozzáállások és praktikák megváltoztatása
- Tanulási folyamat
- Kompatibilissé tétel
- Kísérletezés

Nem csupán maga a tett az, ami kreativitást rejt magában, hanem a megvalósítás módja is. Pl., bármiféle üzemi képes élelmiszert előállítani hagyományos receptek szerint. De ha a receptek egy olyan terület kulináris hagyományából származnak, melynek lakosai elhatározzák, hogy „kollektív konyhát” létesítenek, és gondoskodnak a piachoz-csatlakozásról és annak minőségi követelményeiről is akkor ez már egy „projekt”, amely egészen rendhagyónak minősül és a tanulás és kohézió forrásává válik.

Az innovációs törekvések ezért kezdettől fogva mentalitásbeli változtatásokat feltételeznek:

- A felfogások, a status quo, a kikezddhetetlen rögzülések megkérdőjelezését
- Az erőforrások „értékét fokozzuk” ahelyett, hogy annak megújíthatóságát nem vizsgálva „kiszipolyoznánk” azokat
- A helyi kultúra elismerését, mint a kollektív identitások egységesítésének alapját, de üzleti szempontú megközelítés beiktatásával

- A tanulásra való nyitottságot
- Addig összeegyeztethetetlennek tartott elemek társítását (például azáltal, hogy összebékítjük a környezetvédelmi és gazdasági fejlődéssel kapcsolatos tendenciákat, mindvégig megőrizve a helyi sajátosságokat, stb.).

Mindez segít a nehézségek áthidalásában, a hiányos erőforrások és intézményi támogatás által megbénított helyi gazdaságok fellelgeztetésében.

6.5 Nemzeti program a vidéki kulturális erőforrások értéknövelő használatáért

Írta: Borbáth Erika, (Magyar Művelődési Intézet, főigazgató)

6.5.1. Bevezetés

A vidék fejlődése, a vidéken élő lakosság lehetőségeinek kiszélesítése összetett, tervezési, döntési és végrehajtói tevékenységrendszer, amely a társadalom egészének összefogását, az egyes ágazatok együttműködését feltételezi.

Napjaink kihívásai a vidék fejlődése szempontjából is végig gondolandó feladat, s nem csupán Magyarországon került a társadalmi és gazdasági kérdések középpontjába, hanem Európa szerte. Ezt bizonyítják azok a dokumentumok (karták), amelyek a hivatalos politika rangjára emelték a vidék gondjainak a megoldását. Így pl. Svájcban, Franciaországban, Finnországban, stb. kerültek meghatározásra azok az alapelvek és cselekvési programok, amelyek alapjai a vidékfejlesztési alternatíváknak.

Az Európa Tanács 1995-ben fogadta el a Vidéki Térségek Európai Kartáját. A karta megfogalmazta a vidéki térségek funkcióit: a gazdasági, ökológiai, társadalmi-kulturális feladatokat. Alapelve az értékek mentése, az értékeken építkező fejlődés.

A hétköznapi szóhasználatban gyakran szinonimaként használják a *területfejlesztés* és a *vidékfejlesztés* fogalmát. A szakirodalomban pontosan meghatározásra került a két fogalom közötti különbség, s egyúttal annak rögzítése is, hogy a tevékenységek egymást feltételezik és kiegészítik, ill. párhuzamosan jelennek meg. A területfejlesztés a regionális nagyberuházások megvalósítását, az infrastruktúra fejlesztését jelentik, előre elkészített tervek és összehangolt térségi, térségen belüli együttműködés alapján, tehát elsősorban a regionális fejlesztési politikára helyezi a hangsúly. Ugyanakkor a vidékfejlesztés központjában az emberi, a közösségi, a környezeti értékek állnak. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája a mezőgazdasági struktúrapolitikából fejlődött ki, amely magában foglalja a mezőgazdaság minden szektorát (a dolgozókat, a technikai fejlettséget, a szaktudást, a termelői csoportokat, az értékesítést és a feldolgozást). A felsorolásból is kitűnik, hogy a vidékfejlesztés csakis az ágazatok összehangolt tevékenysége során valósulhat meg.

Az Agenda 2000 elfogadását követően új alapokra helyezte Európában a vidékfejlesztés programját. Felhívta a figyelmet a fenntartható fejlődés szempontjaira, amely által a vidékfejlesztés komplexebb, sokrétűbb feladattá vált.

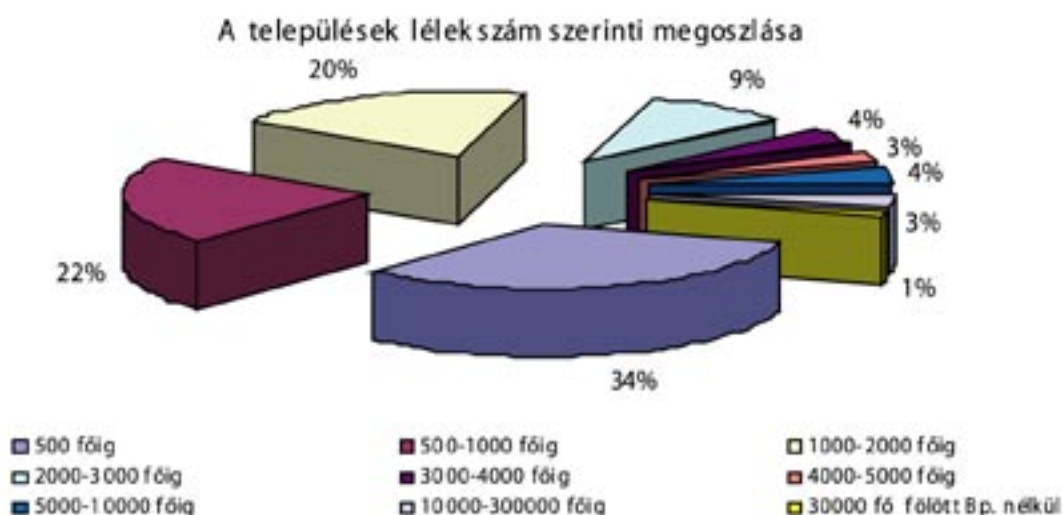
Az emberi erőforrás fejlesztése, a közösségi értékek ápolása, a hátrányos helyzetű térségek és rétegek esélyegyenlőségének javítása a kulturális ágazat együttműködésével lehet eredményes.

6.5.2. A települések statisztikai mutatói

A 2003. évi KSH adatok szerint a települések 34%-a 500 fő alatti ún. törpefalu. A települési adatokból az is kiderül, hogy ezen települések 80%-a a következő hat megyében található: Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Vas, Veszprém, Zala.

Az 500-1000 lélekszám közötti települések, amelyek a települési irodalomban aprófalvakként kerülnek megkülönböztetésre, további 22%-ot képviselnek. Tehát a magyarországi települések több mint 50%-a tartozik az ún. 1000 lélekszám alatti települések sorába (1.sz. ábra).

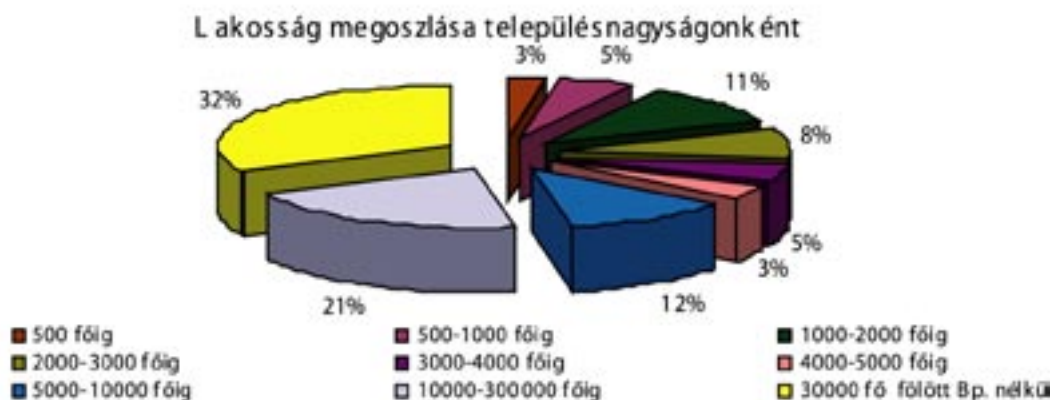
1. sz. ábra

Az ábrából jól látható, hogy a még községnek számító 5000 fős településnagyságig a települések további 36 %-a tartozik, s csak a megközelítő 11 %-a a településeknek a város, nagyváros. A KSH adatai mutatják, hogy a 90-es években a törpefalvak száma 8,5 %-kal, az ott élő népesség aránya 6,5 %-kal nőtt, s ezen belül éppen a 100 főnél kisebb települések száma emelkedett nagyobb ütemben.

Természetesen a lakónépesség megoszlás településtípusonként lényegesen más eredményt mutat. (2.sz. ábra)

2. sz. ábra

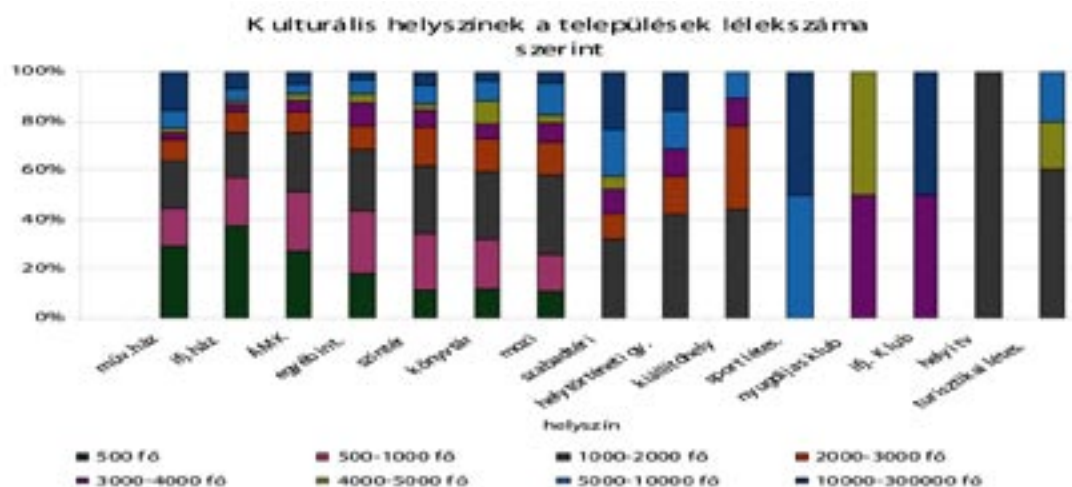
A 2. sz. ábra alapján is látható, hogy az aprófalvakban és a törpefalvakban a lakosság 8%-a él, az ötezer főt meg nem haladó településeken lakik a népesség további 27%-a, az 5000 települési lélekszámot meghaladó városokban pedig a lakosság csaknem a 65%-a él.

Az ún. apró- és törpefalvak magas száma - a lakónépesség kisebb aránya ellenére is -, s a helyben élők demográfiai, gazdasági és társadalmi helyzete miatt is fontos, hogy jelzés- szerűen áttekintésre kerüljön a bevezetőben már említett, a közösségi művelődés lehetőségeit, a szaktudás fejlesztését, a közösségi értékek megőrzését és fejlesztés irányainak lehetőségét végiggondoljuk.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2003. évi közművelődési statisztikai adatainak¹ feldolgozásából azok kerülnek jelen dolgozatban kiemelésre, **amelyek a kulturális tevékenységek feltételrendszerét rögzítik.**

A 3. sz. ábra mutatja a közösségi művelődés szervezetrendszerét településtípusonként. Jól látható, hogy a kistelepülések esetében az egyes intézménytípusok rendkívül eltérő arányban és differenciáltan vannak jelen. Minél nagyobb a település a kulturális szolgáltató szervezetek specializálódása annál jobban megvalósul, ami egyaránt jelenti a szervezetek számának növekedését és a szolgáltatás színvonalának javulását is.

3. sz. ábra

4. sz. ábra

A 4. sz. ábra az egyes településtípusok közösségi művelődésre használható alapterületét mutatja, s egyértelműen alátámasztja a 3. sz. ábra következtetéseit, miszerint a települések lélekszámának növekedésével jelentősen javul a kulturális tevékenységek működési feltétele.

6.5.3. Kultúra és vidékfejlesztés

A vidékfejlesztés kulturális koncepciójának elkészítését a fent felsorolt szakmai tények és a formálódó II. Nemzeti Fejlesztési Terv célkitűzései egyaránt indokolják.

A kulturális vidékfejlesztés programjának megvalósítását foglalja keretbe a KÖZKINCS PROGRAM, amelyet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) 2004. július 26-án, miniszteri értekezleten fogadott el.

A program célkitűzése, hogy megújítsa a kulturális szervezeti kereteket, hogy a többletforrások bevonása érdekében létrehozza az Európai Unió által is elfogadott regionális és kistérségi kulturális szervezetrendszer, hogy az összehangolt, partnerségen alapuló fejlesztésekben megvalósítsa a szubszidiaritás, a dekoncentráció alapelveit, miszerint a döntéseket az érintettekhez közel kell meghozni, aminek következtében nem csupán a döntések, de a felelősség is megosztásra kerül az állam és a helyi döntéshozók között. A program figyelembe veszi a NKÖM vezetése által munkaanyagként elfogadott Kulturális stratégia kiemelt téziseit, az esélyteremtés, az ifjúság kulturális tevékenységének, az alkotó csoportok működésének, a kulturális értékek közvetítésének fejlesztését. A KÖZKINCS PROGRAM a települési és a megyei valamint az ágazati tevékenységek erősítése, szakmai függetlenségének megőrzése mellett az egyes szaktevékenységek (közművelődés, könyvtár, múzeum, levéltár) együttműködésen alapuló fejlesztését tűzi ki feladatul. A stratégia fogalmazása szerint a vidékfejlesztés tengelyében a közművelődés áll.

A kulturális vidékfejlesztés programjának alapelve, hogy az egyes fejlesztési szinteknek (települési, kistérségi, megyei, regionális és országos) megfelelő, az elkészült gazdasági, környezeti, stb. fejlesztési tervek célkitűzéseinek összehangolásával, azok megvalósulásának elősegítésére, a fejlesztés összehangoltsága érdekében kulturális, humán erőforrás-fejlesztő stratégiák készüljenek, hogy olyan, az együtt-

gondolkodáson alapuló programok valósuljanak meg, amelyek alkotó elemei lehetnek a vidék hosszabb távú fejlődési lehetőségeinek. Célkitűzésként került megfogalmazásra, hogy a pénzügyi lehetőségek és források összehangolásával hatékonyabbá, eredményesebbé váljon a meglévő támogatási rendszer.

6.5.4. A KÖZKINCS program tartalma

1.) A kultúráközvetítő intézményrendszer romlásának megállítása – a lakóhelyhez, lakókörzethez kötődő intézményrendszer biztosítása

- a kulturális intézmények állapotának javítása, a kulturális, humán erőforrás feltételeinek a javítása
- a működés műszaki feltételeinek javítása (pl.: hang- és fénytechnika, színpadtechnika, mozgó könyvtári ellátás, a helyismereti bemutatkozások technikai feltételeinek a megteremtése, stb.)
- a hozzáférés elvének a biztosítása – az emberek lakókörzetében (az EU normák szerinti, a lakóhelytől maximum egy órán belüli utazással elérhető) korszerű képző és kulturális intézményrendszer kiépítése
- az információs rendszer kiépítése és közösségi célú hasznosítási feltételrendszerének biztosítása
- a feltételrendszer javítása érdekében a szakterületi és területi sajátosságok erősítése érdekében az integráció biztosítása

2.) Hagyományápolás, helyi tudás fejlesztése

- cél: a népességmegtartó képesség erősítése
- eredmény: határozott, speciális arculat kialakítása,
- a versenyképesség fokozása – az ismeretek elsajátításának, az információs rendszerek kiépítésének a hatékony megszervezése

- identitáserősítés – helyismeret, hagyományápolás tartalmi és szervezeti lehetőségeinek biztosítása, a lokális értékek biztosítása
- képzések, helyben szükséges tudás kialakítására programok szervezése, a helyi cselekvés szükségességének tudatosítása, a kompetencia biztosítása a humánfejlesztés rendszerében

3.) A hátrányos helyzetű térségek fejlesztése

- esélyegyenlőség megteremtése
- célja: helyzetbe hozni az egyes rétegeket, térségeket
- a hozzáférés elvének a gyakorlati kimunkálása
- hátrányos helyzetű társadalmi rétegek – speciális programok előkészítése (pl.: funkcionális analfabétizmus enyhítése, roma integrációt elősegítő programok adaptációjának elősegítése, stb.)
- hátrányos helyzetű térségek - a kulturális intézményrendszer fejlesztésével a kulturális, felnőttképzési szolgáltatások biztosítása
- ágazati együttműködésekkel, komplex programok kialakításával, illetve a szükséges források pályázati kiegészítésével segíteni a helyi, kistérségi, regionális feladatmegvalósítást
- információs rendszer kiépítés
- pályázati lehetőségek biztosítása, amelyek a Közkincs program folyamatos szervezéséhez köthető ágazati források

6.5.5. A megvalósítás szervezeti keretei

A Magyar Művelődési Intézet (MMI) tevékenységében alapvetően új elem a regionális, térségi fejlesztések ellátása. A feladatok a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által több szakember (többek között a Magyar Művelődési Intézet) bevonásával elkészített, fent ismertetett kulturális irányítási, fejlesztési modell végrehajtásából is következnek. Ugyanakkor a megfogalmazott célkitűzések alapvetően hozzájárulhatnak a közkultúra dinamikus fejlesztéséhez, a hálózati jellegű működéséhez.

A feladatok ellátása érdekében az MMI-ben megalakult a regionális feladatokat ellátó szervezeti egység, a Regionális Programok Főosztálya.

A közkultúra fejlesztési modellje szerint a tevékenység kiterjed a kistérségi és a regionális feladatellátás koordinálására, segítésére.

A Magyar Művelődési Intézet felelősségi körébe került az ún. regionális Kulturális Koordinációs Irodák megszervezése. Az irodák kialakítására pályázati úton került sor, (helyszínei: Pécs, Szombathely, Székesfehérvár, Budapest, Kecskemét, Szolnok)

A Regionális Irodák munkájának célja a tervezet szerint olyan egymást támogató tevékenységek, hatások ösztönzése, amelyek regionális hozzáadott értéket képviselnek. A munkavégzés során elsősorban a partneri kapcsolatok kiépítését, a pályázati források felhasználását, az EU-s pályázati forrásokhoz való hozzáférés lehetőségét kell hangsúlyozni. A Regionális Irodák elsősorban közvetítő és adminisztratív feladatokat látnak el a közkultúra fejlesztése érdekében. Szoros, a tartalmi tevékenység koordinálására, a regionális fejlesztési programok megszervezésére összpontosító munkakapcsolatokat alakítanak ki a régióban dolgozó munkatársakkal, a közkultúra megyei szakmai feladatokat ellátó intézményeivel.

Olyan ösztönző, feladatorientált események létrejöttét kell támogatni, amelyek a térség fejlesztésében meghatározóak lehetnek, a térség sajátosságait alapvetően előnyként határozzák meg, amelyek révén mind a kistérségekben, mind pedig a településeken segítenek az embereknek a kulturális jártasság megszerzésében, a közösségi aktivitás erősítésében.

A kistérségi munkában hangsúlyozza az önkéntesség elvét, tehát olyan önkormányzati társulások létrejöttét kívánja elősegíteni, amelyek önkéntesen szerveződnek a közgyűjteményi, közművelődési közfeladatok ellátására.

Természetesen hangsúlyozni kell, hogy az ágazati irányításnak, s ebből következően a feladatot megvalósító Magyar Művelődési Intézetnek sem áll szándékában az önkormányzati szuverenitás átlépése. Csupán az érdekeltségi rendszer kialakításáva kaphat tényleges célt a társulások megalakítása.

6.5.6. Összefoglalás

A vidékfejlesztés elsősorban ágazati együttműködésekkel valósítható meg eredményesen. Ennek érdekében a kulturális tárca is elkészítette a fejlesztési tervet a KOZKINCS programot. Célja a partnerségen alapuló, a szubszidiaritás, a decentralizáció elvét megvalósító fejlesztési modell kialakítása volt. A program megvalósítása során el kívánja érni a kulturális intézményrendszer feltételeinek a javítását, a hozzáférés lehetőségének a biztosítását, a programok előkészítésében és megvalósításában a kompetencia elvének az érvényesülését, a többforrásokhoz való hozzáférés elősegítését.

Ennek érdekében kialakította a Magyar Művelődési Intézet szervezésében a regionális Kulturális Koordinációs Irodákat, amelyek kapcsolatot tartanak a települési, kistérségi, megyei kulturális intézményekkel, szervezetekkel.

Kiemelt fogalmak:

Területfejlesztés, vidékfejlesztés, hozzáférés biztosítása, szubszidiaritás, partnerség, dekoncentráció, esélyteremtés

Ajánlott irodalom

A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve, - 2005. május 23.

Szerkesztette: Földiák András, Tóth Zsóka

Magyar Művelődési Intézet, Bp. 20105.

Madarász Imre: Hogyan készítsünk vidékfejlesztési programot?

AGROINFORM Kiadó, Bp. 2000.

Sarudi Csaba: Térség és vidékfejlesztés – A magyar térgazdaság és az európai integráció

AGROINFORM Kiadó, Kaposvár, 2003.

VidékJfejlesztés – vidékpolitika

Válogatta és szerkesztette: Pócs Gyula

AGROINFORM Kiadó, Bp. 1999.